

ԿՈՒԼԲԵՆԿԻ ՈՐԳԻՆԵՐ ԳՈՒԼԱՐԻԻ ԵՎ ԳԱԼՈՒՍՏԻ 1847 Թ.
ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՐԳ-ՈՒԼ-ՄԵՋԻԳԻՑ ՍՏԱՅԱԾ ԱՐՏՈՆԱԳՐԵՐԸ

Օսմանյան պաշտոնական գիվանական վավերագրերի ցարգ կատարված աղբյուրագիտական ուսումնասիրություններն ու գիտական հրատարակումները, առավելապես ընդգրկում են ֆեոդալական իմունիտետի կամ մուաֆուսյան, ներքին վարչատնտեսական և հատկապես հարկային սիստեմին վերաբերող վավերագրերն ու հարկացուցակները¹: ներքին և արտաքին առևտրին, ապրանքափոխանակությանն ու առևտրական հարկերին ու մաքսային դանձումներին վերաբերող նյութերը մեծ մասամբ վերաբերում են կայսրության եվրոպական մայր ցամաքում գտնվող նահանգներին: Ուշագրավ են հատկապես անվանի թուրքագետ պրոֆ. Լ. Ֆեքեթեյի 1550—1580 թթ. Բուդապեշտի և մերձակա շրջանների մաքսատնային մատյանների գիտական բարձր մակարդակով կատարված հրատարակումները²:

XVI—XIX դդ. Օսմանյան սուլթանների և նահանգային փաշաների կողմից հրատարակված հրովարտական և հրամանագրերի մեջ յուրահատուկ տեղ են զբաղում առանձին խոշոր վաճառականների և առևտրական ընկերությունների տրված բերաթներն ու բույուրուլիթիները, որոնք կայսրության ներքին և հատկապես արտաքին առևտրի վերաբերյալ առավել հավաստի փաստական տվյալներ պարունակող վավերագրական սկզբնաղբյուրներ են հանդիսանում:

Մասնակի ծանոթությունը վերջերս կատարված մի քանի հրատարակումների հետ, թույլ է տալիս խոսելու, արտաքին առևտրի բնագավառում և վաճառականության նկատմամբ Օսմանյան պետության ընդգծված ուշադրության և շահախնդրության մասին: Այս առումով հետաքրքիր են հատկապես Մ. Գուրոլուի հրատարակած Ռումինական ժող. հանրապետության ԳԱ գրադարանում և Պետ. Արխիվում պահվող XV—XIX դդ. վավերագրերը: Հատկանշական է, որ Կոստանդնուպոլսի գրավումից ընդամենը երեք տարի անց (1456 թ.) հրատարակված հրովարտակում, սուլթան Մուհամմատ 2-րդը գրում է. «Քանի որ Բողդանելի տիրոջ՝ Պետրի վոյեվոդի հետ հաշտություն եմ կնքել և մեր մեջ եղած թշնամությունը վերացրել եմ և հրամայել եմ, որ նրա երկրում՝ Ակկեր-

¹ O. L. Barkan, XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorlugunda ziral ekonominin hukuki ve mali esasları, I cild «Kanunlar», İstanbul, 1945. H. Inalcik. Hicri 835 tarihli Sûret-i sancak-i Arvanid, Ankara, 1945, Türk tarih Kurumu yayımlarından XIV seri: Tahrir defterleri n. I. Kaldy-Nagy. Gy. Kanuni Devri Budin Tahrir defteri Ankara, 1971. دفتر مفصل ولایت گورجستان، تور کچه متنی ترجمه تدقیق و تحشیه

2. Գալուպե, 1947. آیدن س. جیکیا، برنجی کتاب—متن، تبیلیسی-1947.

Վաղարշապատ գյուղի 1725 և 1728 թթ. թուրքական հարկացուցակները, «Քաներ Մատենադարանի», № 5, Երևան, 1960:

² Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (ofen) 1550—1580, herausgegeben von L. Fekete und Gy. kaldy-Nagy, Budapest, 1962.

մանում գտնվող առևտրական նավերով մարդիկ զան և էղիրենում, Բուրսայում և Ստամբուլում ժողովրդի հետ առևտուր անեն ու վաճառականությամբ զբաղվեն, ուստի, երթևեկության ընթացքում իմ սուրաշիներից, սիփահիններից և զուլերից ոչ մեկը նրանց անձին և ապրանքին վնաս չպատճառի, և եթե լսեմ, որ հրամանիս հակառակելով, նեղություն են տվել, թող իմացած լինեն, որ զուլ կուղարկեմ և նրանց մեծագույն աղետի կենթարկեմ»³:

Մ. Գուրոզլուի օսմանյան դիվանագրության և հնազրության ժամանակագրական ուսումնասիրությանը նվիրված մեծարժեք աշխատության մեջ կան վաճառականներին շնորհվող արտոնությունների վերաբերյալ նաև այլ հետաքրքիր հրավարտակներ ու հրամանագրեր⁴:

Օսմանյան տերության պետական բյուջեյում կարևոր տեղ էին զբաղում արտահանվող և ներմուծվող ապրանքներից կատարվող մաքսային գանձումները: Ղ. Ինճիճյանի հավաստի տեղեկություններով XVIII դ. վերջերին և XIX դ. սկզբներին կայսրության պետական բյուջեն գոյանում էր ա) ոսկու և արծաթի հանքերից, բ) նվաճված ժողովուրդների վրա դրված հարկերից, գ) հողային տիրույթներից (մալիքանե, մուզազա, զիամեթ, թիմար, սեհիմ և այլն) և ներմուծվող ու արտահանվող ապրանքներից գանձվող մաքսերից⁵: Լայնածավալ կայսրության նավահանգստային և սահմանամերձ մաքսատնային լայն ցանցը, ինչպես նաև ներքին կարավանային ուղիների վրա գտնվող ճանապահապաշտայան ծառայության կետերը, որոնք շատ հաճախ, արքունի գանձատուն կատարվող միանվագ մեծագումար մուծումների դիմաց կապալով տրվում էին առանձին վարձակալների, հսկայական եկամտի աղբյուրներ էին, որոնց տեղական գործունեությունը պայմանավորված էր միայն առևտրական կապիտալի անընդհատ և հարաճուն շրջանառությամբ:

Անընդմեջ պատերազմական գոյժողությունների ընթացքում նույնիսկ, ինչպես Արևմուտքում, այնպես նաև Արևելքում, թուրքական օկուպացիոն իշխանությունները նվաճված երկրների ընդհանուր մարդահամարին և հարկատու բնակչության ցուցակագրությանը զուգահեռ, շտապում էին կարգավորել նաև ներքին և արտաքին առևտուրը և ապահովել վաճառականական ապրանքներից կատարվող մաքսային գանձումները: 1729 թ., երբ օսմանյան բանակը ներխուժելով Անդրկովկաս ու Ատրպատական ռազմակալման էր ենթարկել Արևելք-Արևմուտք առևտրական գլխավոր մայրուղու վրա գտնվող վաճառաչահ քաղաքները, Թավրիզի գլխավորական նահանգապետը շանքեր էր ներդնում վերականգնելու Իրանից արտահանվող մետաքսի դեպի Թուրքիա և Եվրոպա առաքումը: Հատուկ շրջաբերական-հրամանով նա տեղեկացնում էր երկրի վաճառականներին, որ նրանց ներկայացուցիչների հետ փոխադարձ պայմանավորվածությամբ մետաքսի բեռներից գանձվող մաքսի նոր սակեր են նշանակվել և սահմանվել է, որ մետաքսի առևտրով երթևեկողները մաքս վճարեն միայն Արդաբիլի և Թավրիզի մաքսատներում⁶:

³ M. Guboglu, Paleografia și diplomatica Turco-osmana, Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1958, doc. 3.

⁴ Նույն տեղում, վավ. 15, 28, 89, 103, 115, 186 և այլն:

⁵ Ղ. Ինճիճյան, Աշխարհագրություն շորից մասանց աշխարհի, հ. Ա., Վենետիկ, 1804, էջ 45—49:

⁶ Հ. Փափագյան, Հայերի դերը Թուրքիայի մետաքսագործության մեջ և 1729 թ. Թավրիզում կնքված համաձայնագիրը, «Բանբեր Մատենադարանի», № 9, Երևան, 1969:

Ապրանքափոխանակությունը հարևան և հեռավոր, արևելյան և եվրոպական երկրների հետ, իրագործվում էր տերություն սահմաններում բնակվող, նվաճված, մեծ մասամբ քրիստոնյա վաճառականության միջոցով, որոնց համար սահմանված էին հատուկ օրենքներ և տրված՝ որոշակի իրավունքներ: Կար առևտրի առանձին միևնույնություն (Քիջարեթ նեղարեթի), որը վերահսկում էր այդ օրենքների կիրառմանը և հսկում, որ վաճառականների առևտրական գործունեությունը ընթանա այլ երկրների հետ կնքված առևտրական պայմանագրերի սահմաններում:

Սակայն պետության բնույթից բխող անհանդուրժողական վերաբերմունքը այլակրոն, հատկապես օտարերկրացի քրիստոնյաների նկատմամբ և դրա հետևանքով ստեղծված անապահով վիճակը դժվարացնում էր երկրի համար կենսական նշանակություն ունեցող ապրանքափոխանակությունը եվրոպական երկրների հետ: Խոսելով եվրոպական երկրների, Քուրքիայում ձեռք բերած «կապիտուլացիոն» իրավունքների մասին, 1854 թ. Կ. Մարքսը գրում էր. «Քանի որ Ղուրանը յուրաքանչյուր օտարերկրացու թշնամի է հայտարարում ոչ ոք չի համարձակվի գտնվել մուսուլմանական երկրում, առանց նախագուշական միջոցներ ձեռք առնելու: Այդ պատճառով, առաջին եվրոպացի վաճառականները, որոնք համարձակություն են ունեցել առևտրական հարաբերությունների մեջ մտնելու այդպիսի մի ժողովրդի հետ, փորձել են նախ և առաջ անձամբ իրենց ապահովել բացառիկ պայմաններով և առանձնաշնորհումներով, որոնք, սակայն, հետագայում տարածվել են նրանց ողջ ազգի վրա: Այսպիսին է կապիտուլացիաների ծագումը»⁷:

Առաջին միջպետական համաձայնագիրը, որտեղ դիվանագիտորեն ձևակերպված են այլակրոն օտարերկրացիների վաճառականությանը տրվող արտերկրային (էքստերիտորիալ) առանձնաշնորհումները, դա 1535 թ. սուլթան Սուլեյման Կանունիի և Ֆրանսիայի կայսր Ֆրանսուա I-ի միջև կնքված պայմանագիրն է, որի օրինակով էլ հետագայում հար և նման պայմանագրեր կնքվեցին եվրոպական մյուս տերությունների հետ⁸:

Եվրոպացի վաճառականության արտոնյալ վիճակը զգալի չափով դժվարացնում էր տեղական, հատկապես հայ վաճառականության գործը: Ինքնին հասկանալի է, որ առևտրում անխուսափելի մրցակցության մեջ, այս պարագաներում նրանք առավել անբարենպաստ պայմաններում էին գտնվում և պարզ է, որ պիտի ուղիներ որոնեին դուրս գալու անիրավահավասար վիճակից և ձեռք բերելու որոշ իրավունքներ, մրցակցությանը դիմանալու և արդյունավետ առևտրական գործունեություն ծավալելու համար:

Օսմանյան կայսրության արտաքին առևտրում հայ վաճառականության գրաված տեղի և իրավական վիճակի մասին ուշադրավ մանրամասներ են պարունակում նշանավոր Կյուլպենկյան առևտրական տան նախնիների 1847 թ. սուլթան Արդ-ուլ-Մեջիդից ստացած երկու արտոնագիր-հրովարտակաները: Այդ հրովարտականների (բերաթ, ֆերման) վավերական պատճենները պահպանվում են Կյուլպենկյան հաստատության կիսարոնի կենտրոնում, որոնց լուսանկարները հրապարակման իրավունքով տրամադրել է մեզ հաստատության տնօրեն Ռ. Կյուլպենկյանը⁹:

7 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 10, М., 1958, стр. 168.

8 История дипломатии, т. 1. М. 1959, стр. 258.

9 Ցավոք, այդ լուսանկարները հաջող չեն Ուտի, կից հրապարակվող հրովարտական

Պատճենները հանված են Կ. Պոլսի Մահմուդ-փաշա թաղամասի Շարի ատյանում (մահքամե), պահպանելով բնագրի ձևն ու շափը, ոսկեզօծված և դարդանկարված են բնագրերին համանման և հաստատված՝ «Իսկականին համապատասխան է» մակագրությամբ և գրասենյակի պետ, գործավար Սելիդ Իսմայիլի կնիքով: Ընդօրինակությունը կատարված է, նման բերաթներին բնորոշ, գեղեցիկ «ոիկ'ա» գրությամբ: Վավերագրերի ընդհանուր վիճակը գոհացուցիչ է, վնասված են միայն առաջին հրովարտակի 40 և 41-րդ տողերը:

Բերաթները թեև տրված են Կեսարիայում հիմնված Կյուլպենկյան առևտրական տան արտոնատեր Կուլպենկի որդի Գուլաբին և որպես լիազոր (վեքիլ) հանդես եկող եղբորը՝ Գալուստին, սակայն դրանց մեջ որոշակիորեն ուրվագծված են Օսմանյան Թուրքիայում բնավկվող հայ վաճառականության իրավունքները:

Նախապես նշելով սուլթանի հատուկ ուշադրությունը առևտրի ու վաճառականական դասի նկատմամբ, բերաթում ասված է, որ «անհրաժեշտ է բարձր տերություն զիմմի ռայաթների առևտրական գործունեությունը որոշակի կարգ ու կանոնի ենթարկել և այսպիսով ապահովել դրանից գոյացող բազմապիսի շահն ու օգուտը»:

Հրովարտակներից պարզ երևում է, որ եվրոպական երկրների հետ առևտուր անող զիմմի վաճառականության իրավունքները սահմանելիս, նկատի են առնված այդ երկրների քաղաքացիներ հանդիսացող վաճառականներին Թուրքիայի սահմաններում շնորհված արտոնությունները, «Որքանով որ վերոգրյալ մարդկանց (զիմմի վաճառականներ) առևտուրը բացառապես եվրոպական երկրների հետ է, ուստի օտար (մուսթեմին) թարգմանիչներին և գործակատարներին շնորհվող արտոնությունները, ապահովությունը, օժանդակությունն ու հովանավորությունը, նրանց և երկու գործակատարների նկատմամբ ևս, առանց խտրության գործադրվում է»:

Դժվար է ասել, թե այս արտոնությունները ո՞ր ժամանակից և ո՞ր սուլթանի օրոք են շնորհվել եվրոպական երկրների հետ առևտուր անող հայ վաճառականներին: Գիտենք միայն, որ յուրաքանչյուր նոր սուլթանի օրոք վերանորոգվում էին նախորդի կողմից տրված բերաթները: Ինչպես որ այս բերաթները ևս տրված են հիշք. 1249 (1833) թ., նախորդ սուլթան Մահմուդ II-ի բերաթի հիման վրա, և առևտրի մինիստրության կողմից ստուգվելուց (յոքլամա) հետո, նախորդ բերաթը վերցվել ու անվավեր (բատալ) է դարձվել: Ուրեմն միշտ ուժի մեջ է եղել գահակալ սուլթանի բերաթը, իսկ նախորդինը որպես հիմք վերցվել և պահպանվել է արքունի դիվանում: Հետևաբար պարզ չէ նույնիսկ, թե Կյուլպենկյաններին տրվող նմանատիպ առաջին բերաթը երբ և որ սուլթանի կողմից է հրապարակված:

Եվրոպական երկրների քաղաքացիները բերաթներում անվանվում են Մուսթեմին բեռլումանլար, որ բառացի նշանկում է «աման» կամ ապահովություն վայելող թարգմանիչներ: Ծոսքը վերաբերում է արքունի ծառայության մեջ գտնվող եվրոպացի թարգմանիչներին, որոնք օժտված էին դիվանադիտական մարմիններին հատուկ արտերկրային իրավունքներով: «Մուսթեմին թեռլումանլար» տերմինի կիրառումը առևտրականներին տրվող արտոնագրերում, գալիս է հաստատելու, որ կապիտուլացիոն արտոնությունն-

հայերեն թարգմանությանը առընթեր տալիս ենք միայն թուրքերեն վերձանված բնագիրն, առանց լուսանկարների:

րը, ըստ էության նույն այդ իրավունքներն էին բովանդակում: Հետևաբար հենց այդ իրավունքներից էր, որ պիտի օգտվեին Առևտրի մինիստրությունում գրանցված հայ վաճառականները, որոնք անվանված են «ղեֆթերլու թաշիր»:

Այսպես, օրինակ, ազատ երթևեկության մասին, բերաթում ասված է «օտարներին և նրանց վերաբերող մարդկանց տրվող հրամանագրերի նման, սրանց ևս, նույնօրինակ առևտրական պայմանների նշումով, համբողջության հրամանագրեր տրվեն» և ապա մանրամասնելով նշված է. «Ինչպես որ օտար թարգմանիչների և նրանց զավակների ու կանանց սնունդի ու հագուստի նկատմամբ միջամտություն և ստնձգություն չի թույլատրվում, այնպես նաև սրանց և իրենց զավակների ու կանանց սնունդի ու հագուստի նկատմամբ որևէ միջամտություն և ստնձգություն չպետք է լինի»: Այնուհետև յուրաքանչյուր արտոնության մասին նշելիս միշտ վկայակոչվում է մուսթե՛միներին տրված արտոնությունները:

Բերաթներում ուշագրավ մանրամասնություններ կան ներմուծվող և արտահանվող ապրանքներից դանձվող մաքսերի տարրեր սակերի և իրացման կարգի, գլմմիներից դանձվող գլխահարկի կամ ջիզյաչի հատուցման ձևերի, առևտրական բազմաբնույթ վեճերի բնության համար սահմանված օրենքների, վախճանված վաճառականների ունեցվածքի անօրինման կամ ժառանգության, ինչպես նաև վաճառականական դասի համբարական կազմակերպությունների ու ավազների (կոշարեկի) բնորության կարգի վերաբերյալ: Խստագույն հրամանով, բոլոր հրահանգների ճշգրիտ կիրառությանը հետևելու պարտավորությունը գրվում է պետական բարձրաստիճան պաշտոնություն՝ վալիների, հաքիմների, դարիթների և այլոց վրա, զգուշացնելով, որ բերաթ ունեցող վաճառականների նկատմամբ «նոր հաստատված օրենքներին հակասող ստնձգություններ թույլ չտան, նեղություն չպատճառեն, այլ արքայական բարեխնամ իշխանության պահանջով, բոլոր դեպքերում հավանավորեն և պաշտպանություն ցույց տան»: Միաժամանակ շեշտված է նաև, որ «նշված առանձնաշնորհումները միայն անձամբ վերողրյալ վաճառականներին և նրանցից յուրաքանչյուրի երկու գործակատարներին է վերաբերում: Իսկ նրանց զավակների, ազգականների և տեղում մեծաշուք հրամանագիր չունեցող գործակատարների նկատմամբ, պետք է վարվել այնպես, ինչպես վարվում են մյուս ռայաթների նկատմամբ»:

Ստորև հրատարակվող հրովարտակներից առաջինը սուլթան Աբդուլ-Մեջիդի բերաթն է տրված Կուլբենկի որդի Գուլարիին, իսկ երկրորդը նույն բերաթի հիման վրա, Կեսարիո Շարի նաիրին ուղղված ֆիրմանն է (հրաման), որով հայտնում է ի գիտություն, որ Կուլբենկի որդի Գալուսար ևս, սահմանված կարգով ջիզյա վճարելուց հետո, որպես Գուլարիի երկու գործակատարներից մեկը, օժտված է նույնպիսի արտոնություններով:

I

Բարձրագույն իսկականին համապատասխան է:

Ընդօրինակվեց բարձրագահ մալրաբաղարի Մահմուդ-փաշայի առյանի (մահբամա), լիազոր-փոխարինող, նվաստագույն ծառա Սելիդ-Իսմայիլ Տահիմի կողմից:

Տերն է անօրինում Սելիդ-Իսմայիլ ֆահիմի գործերը:

ԲԱՐՉՐԱՇՈՒՔ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄԸ

Օսմանյան բարերախո գահի արքայական գերերշանիկ գահակալությանը արժանանալուց հետո, մեր մեծաշուք տերության ընթացիկ օրենքներին համապատասխան, ձեռնարկեցինք հրովարտակաների ու հրամանագրերի նորոգմանը և տիրոջ օգնությամբ ձեռնամուխ եղանք երկրի բարեկարգմանն ու առևտրի ծավալմանը, ուշադրության առնելով հատկապես վաճառականների և ռայաթների վիճակի կարգավորումը:

Այս տեսակետից հարկ համարվեց, գործի ղեկավարման կատարելությանն ու արդյունավետությանը նախանձախնդիր և պետությունների օրենքների և բոլոր ազգերի միջև ընդունված կարգի համաձայն, նույն օրենքներին ենթարկվելով, թե ցամաքային և թե ծովային ուղիներով Եվրոպայի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի հետ առևտուրով զբաղվող և վաճառականական դասի շարքերում լինելու և ընկերակցելու ցանկություն ունեցող մեր բարձր տերության զիմմի ռայաթների առևտրական գործունեությունը որոշակի կարգ ու կանոնի ենթարկել և այդպիսով ապահովել դրանից գոյացող բազմապիսի շահն ու օգուտը:

Արքայական պետության համոզմամբ, այս գործի անհրաժեշտ նախապայմաններից է հիշյալ վաճառականների վերաբերյալ, արքունական հրամանագրով հաստատված կարգի համաձայն, իրենց կողմից ընտրված վստահելի մարդկանցից բարձրագույն հրամանով, երկու հոգու որպես լիազոր նշանակումը:

Այս լիազորները ամեն տարի կարող են փոխվել և նրանց տեղը, կրկին բոլորի ներկայությամբ ու ընտրությամբ, ուրիշներ կարող են նշանակվել:

Որքանով որ վերոգրյալ մարդկանց առևտուրը բացառապես եվրոպական երկրների հետ է, ուստի օտար (մուսթե՛մին) թարգմանիչներին և գործակատարներին շնորհվող արտոնությունները, ապահովությունը, օժանդակությունն ու հովանավորությունը, նրանց և երկու գործակատարների նկատմամբ ևս, առանց խտրության գործադրվում է:

Եվ քանի որ վերոհիշյալ վաճառականներին և սրանց երկուական գործակատարներին առևտրի վերը նշված նախապայմանների և այլ իրավունքների մասին այլևայլ բարձր հրովարտականեր և հրամանագրեր են տրվում, նույն հիմունքներով մեր բարձր տերության ռայաթներից, եվրոպական երկրների հետ առևտրով զբաղվող Կեսարիո բնակիչ և արքայական բարձր հրովարտակ ստացող Կուլբենկի որդի Գուլարի կողմով վաճառականին 1249 թվականի ռաբի II ամին (1833 թ. սեպտ . 11—14) տրված բարձր հրովարտակը նորոգված լինելու պատճառով և Առևտրի մինիստրության կողմից կրկին ստուգվուց հետո վերոհիշյալ հին հրովարտակը վերցված և անվավեր դարձված լինելու պատճառով, սույն արքայական հրովարտակը շնորհեցի:

Միաժամանակ հրամանագրեցի, որ հիշյալ Կուլբենկի որդի Գուլարին այսուհետ ևս ճանաչվի որպես զրանցված (ղեֆթերու) վաճառական և եթե ընդունված կարգով նշված եվրոպական վաճառականներից մեկը կամ նրանց գործակատարն ու պաշտոնյան պետք ունենան առևտրական նպատակներով որևէ տեղ գնալ, վերոգրյալ լիազորներից կնքյալ խնդրագրեր ներկայացնելու դեպքում, օտարներին և նրանց վերաբերող մարդկանց տրվող հրամանագրերի նման, սրանց ևս, նույնօրինակ առևտրական պայմանների նշումով, ճամ-

բորոգության հրամանագրեր տրվեն, և ինչպես որ օտար թարգմանիչների և նրանց զավակների ու կանանց սնունդի և հագուստի (ուտելիք և հագնելիք) նկատմամբ միջամտություն և ոտնձգություն չի թույլատրվում, այնպես նաև սրանց և իրենց զավակների ու կանանց սնունդի ու հագուստի նկատմամբ որևէ միջամտություն չպետք է լինի:

Հրովարտակ ունեցող վաճառականների իրենց եղած վայրում, այլևայլ հրովարտականերով նրանց հատկացված երկուական գործակատարները ևս թող նույն առանձնաշնորհումներին արժանի համարվեն: Այդ երկու գործակատարներից մեկը անհրաժեշտության դեպքում իրավունք ունի Իզմիրում, կամ առևտրական կենտրոն հանդիսացող այլ վայրում հաստատվելու:

Հրովարտակ ստացողներից որևէ մեկը եթե ստորագրված և վճարման ենթակա մուրհակի համաձայն կամ լիազորների ու համքարության (էսնաֆ) անդամների բանավոր վկայությամբ հաստատված պահանջ ունենա, ձեռքում եղած մուրհակը դատավորին (հաբիմին) ցույց տալուց և ապացուցելուց հետո, պահանջված գումարը ենթակա է գանձման և հարչուրին երկու տոկոսից ավելի տուրք (ոեսմ) չպետք է պահանջվի:

Հիշյալ վաճառականներից մեկը, լինի դա մուսուլմաններից, թե ուլաթներից, իր իրավունքները պաշտպանելու համար դատարան կամ բարձրագույն դուռը ուղարկելու նպատակով...^{*}

Հաստատված վաճառականներն ու նրանց գործակալները առևտրի մինիստրության կողմից վերակացունեն...^{**} կողմից վերակացու շնշանակվի: Իսկ եթե հարկ լինի նրանց կալանքի տակ վերցնել, հիշյալ մինիստրության հանձնարարությամբ միայն կարելի է այդ անել:

Որքանով որ սրանք մեծ մասամբ եվրոպական ապրանքների առևտրով են զբաղվում, թե՛ օտարների, թե՛ մահմեդականների կամ այլ ազգությունների ներկայացուցիչների հետ վեճ ու տարաձայնություն առաջանալու դեպքում, հիշյալ մինիստրության համաձայնությամբ, վաճառականների և նրանց կողմից ընտրված, ճանաչված, վստահելի ու արժանահավատ մարդկանց ներկաչացմամբ, վաճառականաց օրենքների համաձայն, առևտրական սանը գործին վերահասու լինեն ու վեճը հարթեն: Իսկ եթե հարկ լինի դիմել սրբազան Շարի-ին, այլ վայրում հարցը չքննեն, միայն շեյխ-ուլ-իսլամի ներկայությամբ, Շարի օրենքների համաձայն գործին նայեն և հարցը լուծեն:

Մրանից բացի, այդ վաճառականներին վերաբերող այլ կարգի գործերը ևս առևտրական փաստաթղթերում, հատկապես հաշվապահական մատյաններում թող մուտք արվի, և քանի որ դրանք հիշյալ մինիստրությանը վերաբերող գործեր են, որպիսությունը վերոգրյալ ձևով և հիշյալ վաճառականների ընդհանուր վիճակը հաշվի առնելով, նույն մինիստրության կողմից, ըստ ժամանակի պահանջների վերանայվի, և այդ ձևով միայն պատահող գործերը, մինիստրության վերահասուությամբ նայվի և կարգադրվի:

Ինչպես որ պայմանագրում նշված կարգով 4000 ակչիից ավելի գումարների շուրջ եղած վեճերը կարգադրված է լսել միայն մեք երջանիկ սեմում, այնպես նաև այս վաճառականների օտարների հետ ունեցած վեճերը նույն ձևով թող ներկայացվեն երջանիկ սեմին: Ի նկատի պետք է ունենալ, որ մեք

* Երեք տող չնշված է:

** Երեք բառ չնշված է:

բարձր տերության բերաթավոր ուսյաթների և այլ պետության վաճառականների միջև վեճեր ծագելու դեպքում, պետք է հաշվի առնել երկու պետությունների միջև կնքված պայմանագրերում նշված պայմանները և դրանց հակասող ոչինչ թույլ չտալ:

Այս դասի մարդկանց, նման իրավունքներ տալու նպատակն է դուրսություններ ստեղծել: Ուստի այդ վաճառականները միջոցով օտար երկրներից մեր ապահով երկրները բերվող ապրանքներից և իրերից, Անգլիայի, Ֆրանսիայի և որոշ այլ բարեկամ պետությունների հետ վերջերս կնքված առևտրական պայմանագրերի և սահմանված սակագների համաձայն, ներմուծվող ապրանքներից, որպես մուտքի (ամադիյե) հարկ հարյուրին 3%, իսկ ելքի (ռաֆթիյա) թամդայի և այլ տուրքերի դիմաց, հավելյալ, հարյուրին 2% մաքսատուրք պետք է վճարել: Իսկ մեր արքայական ապահով երկրներում արտադրվող ապրանքները, իրերն ու մթերքները արտահանելիս, տեղում վաճառողի տասնորդից և պահանջվող թամդայի տուրքից բացի, ըստ վերոհիշյալ սակագնի, նավահանգստում ապրանքն իջեցնելիս, հարյուրին 8% մուտքի տուրք, իսկ շրջանները տանելու համար հարյուրին 3% ելքի տուրք թող վերցնեն: Մեր արքայական ապահով երկրներում արտադրվող ապրանքների, երկրի ներսում կատարվող առևտրի ժամանակ նմանապես, բոլոր, տեսակի ապրանքներից, իրերից և մթերքներից գանձվող տուրքերը ևս սահմանված կարգով առանց հարկադրանքի և խախտումների պետք է հատուցվի:

Երբ հիշյալ վաճառականները, նշված կարգով, պահանջվող մաքսատուրքը վճարած և վճարումը հաստատող անցաթուղթ ձեռք բերած կլինեն, նրանցից կրկին հավելյալ մաքս չպահանջեն և գանձումներ չկատարեն, և եթե մաքսատան լիազորները հավելյալ կամ կրկնակի մաքսի անվան տակ դրամ գանձած լինեն, անմիջապես ետ վերադարձնեն:

Վալիները, հաքիմները և այլ պաշտոնյաներն ու զարիթները հիշյալ վաճառականների նկատմամբ սրբազան Շարիհն հակառակ և նոր հաստատված օրենքներին հակասող ոտնձգություններ թույլ չտան և նրանց նեղություն չպատճառեն, այլ արքայական բարեխնամ իշխանության պահանջով բոլոր դեպքերում հովանավորեն և պաշտպանություն ցույց տան:

Բերաթ ունեցող վաճառականների և նրանց գործակատարների նահանգային գործերին և ավագության (կոշաբաշիլք) հարցերին ոչ մի դեպքում չմիջամտեն, նախապես եղած արտոնություններով և կարգով թող լինի: Հակառակը չի թույլատրվում: Միայն եթե որոշ երկրներում բերաթավորներից գատ, լավատեղյակ անձանց մեջ ավագության պաշտոնին հարմար մարդ չլինի և կարիք լինի այդ վիլայեթի ուսյաթներին ղեկավարելու և գործերին հասնելու համար, բերաթավոր վաճառականներից ավագ նշանակել, և եթե այդ երկրում գանվող բոլոր ուսյաթները ցանկանան, այդպիսի վայրում կարելի է միայն նրանց թույլատրել ավագության պաշտոնը վարել:

Սակայն ավագության պաշտոնը վարող անձնավորությունը, այլևայլ առանձնահատկություններից զերծ լինելու պատճառով, ուսյաթների նկատմամբ չիզայի օրենսդրությանը հակառակ, որևէ բնություն կամ անվայել արարք թույլ չտա, իսկ եթե թույլ տա, նրա նկատմամբ պետք է գործադրել պատժական օրենսդրությամբ նախատեսված պատիժները:

Վերոհիշյալ վաճառականներից եթե մահացողներ լինեն, նրանց խառնութիւնները, գրասենյակները և այլ ստացվածքները Շարից և հիշյալ մինիս-

տրրությունից բացի ոչ ոք իրավունք չունի կնքել: Նրանց թողած անշարժ կաշքն ու կալվածները և այլ մեծ կամ փոքր իրերն ու կանխիկ գրամբ, եթե ժառանգներ կան, պետության (միրի) կողմից միջամտության, կնքման և գրավման ենթակա չեն: Եթե տղա կամ աղջիկ անչափահաս ժառանգներ կան, օրենքով հաշվառման ենթարկվածներից հավելյալ տուրք պահանջելով նեղություն չպատճառեն, այլ ըստ սրբազան Շարի օրենքների, հիշյալ մինիստրության իմացությամբ, բաժանեն ժառանգների միջև: Իսկ անչափահաս կամ բացակա որդիներ և դուստրեր չլինելու դեպքում, բաժանման շենթարկվող ժառանգությունը ստիպմամբ կամ խնդրանքով գրանցման շենթարկեն:

Զիղյայի առավելագույն շափր 12 դուրուշ է, որ 8 դուրուշ միրի եկամտի հավելյալ գումարով դառնում է 20 դուրուշ: Բերաթ ունենալու մասին փաստաթուղթ ներկայացնելուց հետո 1232 (1817), 1240 (1824—1825) և 1243 (1827—1828) թվականների հավելումներից բացի, այդ 20 դուրուշ ջիղյան 1250 (1834—1835) թ. մուհառամ ամսից սկսած, կատարված ընդհանուր նոր հավելումներով մեկտեղ, մեր արքայական բարձր կամքով հաստատված օրենքներին համապատասխան, ամեն տարվա մուհառամ ամսի սկզբին իրենց տեղում հատուցեն:

Իսկ մեր բարձր հրամանագրերով գործակատար եղողները, կանոնադրության պայմաններին համապատասխան, վճարելիք միջին շափի շորս դուրուշ ջիղյան [12]32(1817), [12]40 (1824—1825) և [12]43 (1827—1828) թվականների հավելյալ գումարից բացի, նորերս կատարված հավելումի հետ միասին, թող ամեն տարի որոշված ժամկետին հատուցեն:

Նշված առանձնաշնորհումները միայն անձամբ վերողրյալ վաճառականներին և նրանցից յուրաքանչյուրի երկու գործակատարներին է վերաբերում, իսկ նրանց դավալանների, ազգականների և տեղում մեծաշուք հրամանագիր չունեցող գործակատարների նկատմամբ, պետք է վարվել այնպես, ինչպես վարվում են մեր մյուս ուսյաթների նկատմամբ:

Բերաթներ և հրամանագրեր ձեռք բերած վաճառականներն իրենց հերթին պետք է մեր բարձր պետության ուսյաթը լինելու արժեքը հասկանան և իրենց պատիվն ու հարգանքը բարձր պահեն և ուսյաթների սովորույթին հակասող արարմունք թույլ չտան և ջանադիր լինեն իրենց շնորհված այս օժանդակությունն ու ողորմածությունը, հանապաղ փառարանությամբ և մեր թագավորական փառապանծ տերությանը երկար կյանք ու արեշատություն մաղթելով հատուցելու:

Թող այսպես իմանան և վստահեն սրբազան գրությանը:

Գրվեց 1263 թվականի ջումադի II ամսի սկզբներին (1847 թ. մայիս 17—22), ապահով Կոստանդնուպոլսում:

II

Բարձրագույն իսկականին համապատասխան է:

Ընդօրինակվեց բարձրագահ մայրաքաղաքի Մահմուդ-փաշայի ատյանի (մահրամա) լիազոր փոխարինող, նվաստագույն ծառա Սեյիդ-Իսմայիլ Ֆահիմի կողմից:

Տերն է տնօրինում Սեյիդ-Իսմայիլ Ֆահիմի գործերը

ԲԱՐՉՐԱԳՈՒՅՆ ՀՐԱՄԱՆԻ ՊԱՏՃԵՆԸ

Կեսարիո Շարի վեհագույն տեղակալ (նախ) մեկլանա ...ին,--թող ա-
վելանա նրա իմացությունը:

Արքայական բարձր հրովարտակն ստանալիս թող հայտնի լինի Ձեզ, որ
Օսմանյան բարեբախտ գահի արքայական գերերջանիկ գահակալությանը ար-
ժանանալուց հետո, մեր մեծաշուք տերության բնթացիկ օրենքներին համա-
պատասխան, ձեռնարկեցինք հրովարտակների և հրամանագրերի նորոգմանը,
նպատակ ունենալով Եվրոպայի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի հետ առևտրով
զբաղվող և վաճառականական դասի շարքերում լինելու և բնկերակցելու ցան-
կություն ունեցող, մեր բարձր տերության սայաթների առևտրական գործու-
նեությունը որոշակի կարգ ու կանոնի ենթարկել:

Ըստ այդմ կարգադրվեց, որպեսզի օտար (մուսթեմին) թարգմանիչների
և նրանց գործակատարների նկատմամբ գործադրվող առանձնաշնորհումները,
ապահովությունը, օժանդակությունն ու հովանավորությունը, առանց խտրու-
թյան, ամբողջությամբ, սրանց նկատմամբ ևս կիրառվի: Դրա համար էլ Եվ-
րոպայի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի հետ առևտրով զբաղվող վաճառա-
կաններին և նրանց գործակատարներին առանձին-առանձին հրովարտակներ:
ու հրամանագրեր շնորհվեցին:

Այս ուրույն կարգից ելնելով, դրանցված (դեֆթերլու) վաճառականներից,
բնդարձակ և մանրամասն վաճառականական հրովարտակի արժանացած,
Կեսարիո բնակիչ, Կուլբենկի որդի Գուլարի անունով վաճառականի երկու
գործակատարներից, Կուլբենկի որդի Գալուստ անունով գործակատարի հո-
վանավորության և պաշտպանության մասին հրովարտակում նշված պայման-
ներով, նախապես ստացած բարձր հրամանագիրը նորոգելու առնչությամբ,
առևտրի մինիստրության կողմից ստուգում է կատարված և նշված է Արքունի
դիվանում պահվող հրովարտակի վերաբերյալ: Ուստի ելնելով այն բանից,
որ վերոգրյալ վաճառականը Եվրոպայի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի հետ
առևտուր անող վաճառական է, նրան ևս սույն բարեբախտ տարվա շումարի II
ամսից, մեր հրովարտակը տրվելու մասին դրվել և նշվել է և վերոգրյալ գոր-
ծակատարից վերցվել է այդ հին հրամանը, անվավեր դարձվել և ապա սույն
սրբազան հրամանն է նրան շնորհվել:

Այժմ արգեն վերոգրյալ վաճառականի երկու գործակատարներից, վերո-
գրյալ Կուլբենկի որդի Գալուստը, առաջվա պես կարող է նրա մոտ ծառայել
և օրինական պայմաններով, հրամանագիր ունեցող գործակատարներից պա-
հանջվող միջին շափի ջիզան, բնդհանուր կարգադրությամբ կատարված նոր
հավելումով և վերջերս հաստատված հիմունքներով, 1250 թ. մուհառամ ամ-
սից սկսած (1834 թ. մայիսի 10-հունիս 9), ամեն տարի, նշված ժամկետին
որոշված վայրում հատուցել, որից հետո այլևս նրանից վերստին ջիզյա չպետք
է պահանջվի և այլ ուսնձգություններ չպիտի թույլատրվի կամ նեղություն
տրվի: Այլ հարկ եղած դեպքում պետք է նրան հովանավորել ու պաշտպանու-
թյուն ցույց տալ:

Դու որ տեղի տեղակալն ևս (նախ), տեղեկանալով այս մասին, վերը
բացատրված ձևով պետք է վարվես և խուսափես բնթացիկ օրենքներին և պայ-

մաններին ու մեր այս խիստ կարգադրութեանը հակասող ընթացքից: Այսպէս իմացած եղիր և վստահիր սույն սրբազան գրութեանը:

Գրվեց 1263 թ. ջումադի II ամսի սկզբներին (1847 թ. մայիս 17—22) ապահով Կոստանդնուպոլսում:

عبد العالی

بسم الله الرحمن الرحيم، الخلاق العلی محکم محمود پادشا

المولیخلاق سید اسماعیل سید

- - -

ر - مصلحت امور سید اسماعیل سید

بر ا - عالیشان نثری

بسم الله الرحمن الرحيم، الخلاق العلی محکم محمود پادشا
 سیدی فاعده، بر عیبت سلطنت سیدیه، اورره عمومأً تعدید سروات، احکام اولیئمه
 اولسیدیه و ناوری توفیق ناری ایله اعمار مملکت، بسیمیم سید، مطلقاً نظام
 حال، نخار، و رعیت حصول لرینه دفع و نظارت سیر سید، ایضا اندیب اسباب
 روضاتیک استعمار، استکماله منوقف و منوط، اصول، و قواعد دون و رسوم و آئین
 ملکی بالاعتدال و نظام، اوزره مقتدا اول و مصیحا اوله رو سو جهتله سرأً ر بحرأً
 اوروپا، و عم و هندستان، تجارتیکه مألوف اولان و سلك نخاره اشراك حواضیر و
 آورسیده، سولمان دولت علیه، اهل ذمت، رعایای نخار تشریک سید، راطه و نظامه
 ادخال اولمش، انواع فواید و منافعی مستلزم اولسه حی مفیدماندن سلطنت سیدیه
 تصور و حسن مطالعه ایله نخار مرفوعه حقلریده، نا اراده سیدیه تأسیس اولشان
 نظام اقتصادیکه کندولرینک معنیر و منتخبلریدن سافرمان عالی ایکی ندر وکیل
 نص و تعیین للدهری و سهرسه اشمو وکیللر تبدیل اولموب برلریمه یفته حمله
 سلك معرفت و انتخابیکه اخرلری تعیین اولسو، طائفه مرفوعه سلك نخار تشری
 اوروپا دیارلریمه منحصر اولدیعدن مستأمر نرحمان و خدمتکارلرینک نایبل
 اولدفلری اسیار، امانیت و مساعد، و رعایه سولرک، اینکیسر نهر خدمتکار
 لرینک حقلریده یخی بلا استثناء، اجرا قلممو اورره، ذکر اولتار ناخرلریم
 و اینکیسر نهر خدمتکارلریمه ذکر ی آئی نخار، سیرایطو، و سرویه حائره، درج و
 بیانییه یفته یفته سروات و اوامر علیه و یرلمکده، ایدوکنه سعا، اولوچیهینه
 رعایای دولت علیه مدن اولنوب اوروپا تجارتیکه مألوف سولمان سهریمده

خصوصاته وحباً من الوجوه مداخلة ايلميه لير و بوضوح اقدم اسباب امتياز و نظام
 اولمغه سروفنده، خلاصی تحوير اولميه شو قدر كه اگر بعضی مملكتده سراتلو
 اولاندى ماندا ارباب بغيردن فوجه مانيله شايان كمره بولمسونك رعايای ولايتك
 حسن اداره و رؤيت امورات بچون سروات اصحاسی اولان نچاردن سريتك فوجه مانى
 اولمى ضرورى ايجاب ايدركن اول مملكتده اولان رعايانك عموماً اسندعالملى
 وقوعبولورابه فقط ار مقوله محلده سونلرك فوجه مانيله رؤيت ايلمه حائز
 اوله حق شخصى اشو امنيارانه سياست (۴) مسمى مانيردن سرست اولمى
 سيميله رعایا حنده خلاف تنظيمات حربه سرگونه نعدى و اطوار ناشاسنده
 وحباً من الوجوه نعدى ايلميه و ايدرايه سرحوت فاسونمانه حرا ناديساب با
 لازمه سى احرا قلنه و نچار مرفومه دن فوت اولنلرك دكان و اوطه و مانرا ملاكلرك
 جانب شرعدن شفه و نظارت مشارالیه طرفندن شفه صهبر اولمعيوت املاك مفروك
 و املاك و غفار و سائر حرورى و كللى اشيا و نفودلريره درته لرى موجود اولدغه
 جانب ميريدن تعرض و صهبر و صط اولميه و صعير و صعيره لرك بولموت شرعاً
 تحريرى لازم گلنلردن ريناده رسم طلبيله تصديق بيدرلمعيوت سرفقتضای شرعترير
 سیر الورته نظارت مشارالیه معرفتيله تفسيم ايئريله و صعير و صعيره و عانت
 و عانت سى اولمعيوت سیر الورته تفصيمي مراد اولمعيان تركه نخی سر درلو (۱)
 حسر و اسرام ايله تحريرى ايدرلميه و اعلى حربه اون ايكنى عرووش ايكنى صعباً
 للميرى سكر عرووش صعبه اصحاب سروات سندی ويره حكله بگر ميشر عرووش حربه سى
 ايكيورا ونورا ايكنى و فرو و فرو اوج نار يخلرى صعيه سندن شفه اللى سده سى
 محرمندن اعتناراً عمومى واقع اولان صم حدبدايله معاً و نوحراً اراده سسيه
 شاهانه مله تاسير اولمان اصوله نظيفاً سهر سده عره محرمده محلته تسليم
 ايليه لير و اوا سر عليه مله خدمتكار اولنلر نخی شروط نظاملرى مقتصاسحه
 درت عرووش صعباً ويره گلدكلرى اوسط حربه سى كدلك اونورا ايكنى و فرو و فرو
 اوج سده لرى صعيه سندن ماندا بيگى اولان صم ايله براسر سهر سده وقت و
 زمانده نأديه ايدلر و اشو امتيازات اسحق تجار مرفومه و ايكبشر ندر
 خدمتكارلرينك كندو حقلريره محصور اولموت اولان و متعلقانلر ويره سده امر
 باليشانم اولمعيان خدمتكارلرى حقلرنده سائر رعايای دولت عليه نصل
 معامله اولنمنده ايه اولوجهله اجرا اولنه و يدلرینه بروات و اوا سر عريفم

Երբեք չէի տեսներ Ձեր շնորհքը ինձ հանդեպ
 արժանի և արժանացող մարդու կողմից
 և ինչպես որ Ձեր արժանիության և զորության
 շնորհիվ ինձ հասցրեցի այս աստիճանը
 և ինչպես որ Ձեր արժանիության և զորության
 շնորհիվ ինձ հասցրեցի այս աստիճանը

—

طبق اصل العالی

نعمة عن العمد الفخیر مدار الخلقه العلیه محکمہ محمود باغا
 المتولی بخلافه سید اسماعیل فہیم

- مهرا -

رب مفصل امور سید اسماعیل فہیم

صورت فرمان عالیشان

فذوت النواب المتشرعیہ قیصریہ نائبی مولانا
 ریڈ علمہ توفیق رفیع
 ہمایوں واصل اولنچق معلوم اولاکہ تخت عالی بخت عثمانی اوزره جلوس
 ہمایوں میا منقرن ملوکا نہم شرف و فوعنه مبنی قاعدہ مرعیہ سلطنت سنیہ مدن
 اولدیغنه اوزره عموماً تجدید بروات و احکام اولنمقده اولدیغنه و اوروپا و
 عم و ہندستان تعارتیلہ مألوف اولان و سلک تجارت اشراک خواہش و آرزو سندہ
 بولنان دولت علیہم رعایاسی تجارتلرینک تحت رابطہ و نظامہ ادخالیلہ مستأمن
 ترجما نلرک و خدمتکارلرینک تأمل اولدقلری امتیازات و امنیت و مساعدہ رحمایہ
 تماماً بونلرک حقلرندہ بلا استثناء اجرا قلنمش و او مقولہ اوروپا و عجم و ہند
 ستان قاچرلری و خدمتکارلرک بدلرینہ بشقہ سفقہ بروات و اوامر اعطا اولنمش
 خصوصلری ننامی مقتضائندن اولندیغنه سنا * اولوجہلہ دفترلو تجارندن اولنسوب
 یدینہ مفصل و مشروح تجارت براتی اعطا قلنمش اولان قیصریہ دہ متمکن گلابی ولد
 قول بنک نام تاحرک ایکی نشر خدمتکارلریندن قالوس ولد قول بنک نام بصر نشر

خدمتکاری شروط سرائی موصیحه حمایت و صیانت اولیو ناسند. مقدماً ما در اولان امر عالی تحدید اولغوق اورره بحار و نظارتی طرفنددر سولفما اولغوق و دیوان حمایتی سنده. خطوط نشان خدمت مراعص اولغوقدر تاجر مرفوم اورویا د عجم و هندستان بحاریدر اولغوق اورره اشو سنا سرک اولانل حمادی الآخره سندن خدمت جدیداً سرات عالیباشم ویرلعم اولدیعی مضور و مقید سولغوق اولغوق خدمتکار مرفومک د حی بدنده اولان عقیبو امر عالی احد و بطالب حفظ ایله جدیداً اشو امر شریعم اعطا اولغوقدر اسدی تاجر مرفومک اسکی. سرفخدمتکار لرمندن مرفوم فالوس ولد قول سنا کما کار کند سنا خدمتده اولغوق شروط نظاملرک موصیحه اولغوق اعصاریلک فرما سنا خدمتکار لرک ویره گلدکلری جریه بی اللی سنا سنی مرفومدن اعتباراً عمومی واقع اولان صه جدیدایک سنا و موخرراً أسیر فلان اصوله تنظیماً سهر سنا وقت و زمانده مرفوم سنی محلّت تسلیم اولدیکی سکر جریه طلبی و سائر وجهک معدن و رحیده اسندر لمیور سرف موجب شروط حمایت و صیانت اولغوق لارمندن ایله دکی سرک نائب مومی السیه سنا معلومک اولغوقدر سرف وجه مشروح عمل و حرکت و معایر شروط نظام حالات مرفومدن محاسبه ایلیه سرف شوپله سیک سرف علامه شریعه اعتماد قیلک سنا •
تحریراً فی اوائل شهر حمادی الآخره سنه ثلث سمن و مابتنین و الف
حرد سنا قسطنطین

А. Д. ПАПАЗЯН

ЛИЦЕНЗИИ, ПОЛУЧЕННЫЕ В 1847 Г. ОТ СУЛТАНА АБД-УЛЬ-МЕДЖИДА СЫНОВЬЯМИ ГЮЛЬБЕНКА ГУЛАБИЕМ И ГАЛУСТОМ

(Резюме)

Публикуемые здесь две лицензии—грамоты, полученные в 1847 г. жившими в Кесарии предками известного торгового дома Гюльбенкян от султана Абд-уль-Меджида, содержат заслуживающие внимания сведения о правовом положении и месте, которое занимало армянское купечество во внешней торговле Османской империи. Их заверенные копии хранятся в центре того же фонда, находящегося в Лиссабоне.

Дешифровка турецких оригиналов грамот осуществлена на основании любезно предоставленных директором фонда Р. Гюльбенкяном не очень удачных фотоснимков. Наряду с оригиналом вниманию специалистов предоставляется полный научный армянский перевод, сохраняющий формулировки и стиль, присущие османской дипломатике.

В кратком введении сделана попытка очертить источниковедческое

значение публикуемых документов, составленных по примеру экстерриториальных прав, даваемых европейским купцам.

Документы дают возможность изучить многие вопросы, связанные с деятельностью христианских купцов в Османской империи: привилегии, предоставляемые купцам-христианам, являющимися подданными империи (зимми), взыскиваемые с ввозимых и вывозимых товаров таксы пошлин и порядок оплаты, формы уплаты взыскиваемого с зимми подушного налога (джизья), порядок рассмотрения торговых споров, цеховую организацию, управление купеческого сословия и др.

H. D. PAPAZIAN

LICENCES REÇUES EN 1847 DU SULTAN ABD-EL-MEDJID
PAR GULABI ET GALOUSTE, FILS DE GULBENK

(Résumé)

Les deux licences publiées, reçues en 1847 par les ancêtres résidant à Césarée de la célèbre maison de commerce Gulbenkian du sultan Abd el-Medjid, contiennent des données dignes d'attention sur la situation juridique et la place qu'occupaient les marchands arméniens dans le commerce extérieur de l'Empire Ottoman. Leurs copies certifiées sont conservées au Centre du Fonds Gulbenkian à Lisbonne.

Le déchiffrement des originaux turcs de ces licences a été effectué sur des photographies, d'ailleurs peu réussies, aimablement mises à notre disposition par le directeur du Fonds R. Gulbenkian. Outre l'original, les spécialistes pourront prendre connaissance de l'entière traduction arménienne scientifique qui conserve les formules et le style propres à la diplomatie ottomane.

La courte préface est un essai de mise en valeur de l'importance, du point de vue de l'étude des sources, des documents publiés, rédigés sur l'exemple des droits ex-territoriaux accordés aux commerçants européens.

Les documents donnent la possibilité d'étudier de nombreuses questions relatives au statut des marchands chrétiens dans l'Empire Ottoman: privilèges donnés aux commerçants chrétiens citoyens de l'Empire (zimmi), taxes des droits de douane perçus lors de l'importation et l'exportation des marchandises et leur paiement, formes de perception de l'impôt d'âme (djizzia) payé par les zimmi, examens des différents commerciaux, organisation syndicale ("esnaf"), administration des commerçants, etc.